

TÜRKİYE KUMUKLARINDAN NAZIM ÖRNEKLERİ

Türkiye'de Kafkasya'dan gelmiş birçok topluluğun yaşadığı bilinmektedir. Bu topluluklardan biri de Anadolu'nun çeşitli bölgelerine dağılmış olan Kumuk Türkleridir. Yaşadıkları bölgelerden biri olan Turhal'a bağlı Şenyurt kasabasında kendileriyle tanışma fırsatı bulduk. Bu yazıyla; ses kayıt cihazı kullanarak karşılıklı görüşme yoluyla derlediğimiz Kumuk halk edebiyatına ait "deme", "sarın", "yır" örneklerini ilim tanıtmak amacındayız.

Kumuklar, Kafkasya'da Azerbaycan Türklerinden sonra en fazla nüfusa sahip topluluğudur. 1989 Sovyet resmî istatistiklerine göre sayıları 282.178 dir. %81.2 kadarı Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kuzeyinde yer alan Dağıstan Muhtar Cumhuriyeti'nde yaşarlar (DEVLET, 1993:285). Uç yarımadası ve Sulak ırmağının her iki yakasında; Hasavyurt, Babayurt, Kızılkent, Karabudahkent, Kayakent, Kaytak, Temirhanşura, İzerbaş ve Derbent başlıca yerleşim yerleridir.

Nüfusun 50000 kadarı (NASKALİ, 1993:285) Dağıstan dışında; Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti, Kuzey Osetya Özerk Cumhuriyeti, Türkiye ve Rusya'ya bağlı muhtelif bölgelerde ikamet etmektedir (AKINER,1993:130).

Milli dil Kumuk Türkçesidir. Kumuk Türkçesi Fundamenta'daki tasnife göre Batı Türk grubuna dahil edilirken Türkolog Baskokov Kıpçak grubunda gösterir. Fonetik, morfolojik ve kelime hazinesi bakımından; Haydak, Buynaksk, Hasavyurt ağızları olmak üzere üç farklı ağza sahiptir (AKINER, 1993:131). Canlılığı ve akıcılığı sayesinde Kumuk muhitinin dışına taşarak "lingua franka" karakterini almış (CAFEROĞLU, 1988:54). Kuzey Kafkasya halklarının 1918'de vuku bulan milli kurultaylarında "Kumuk til "adı altında Kafkas halkları arasında ortak anlaşma aracı olarak kullanılması kararlaştırılmıştır (İ.A.,1983:6/988).

Bu bölgede yaşayan; Kumuk, Nogay, Türkmen, Karaçay-Balkar Türkleri 20. yy'a kadar kendi dilleriyle modern bir edebiyat meydana getirme ihtiyacı duymayıp Kazan, Kırım, Bakü ve İstanbul'da yapılan Türkçe yayınlardan istifade etmişlerdir. (T.A., 1975: 22/348) Son yıllarda Dağıstan aydınları arasında, zengin bir hazine hâlinde nesilden nesile intikal etmek suretiyle sözlü olarak yaşayan Kumuk halk edebiyatına ilgi artmıştır (İ.A., 1975: 6/988).

Kafkasyalı diğer kavimlere mensup topluluklarla birlikte 1835'ten itibaren Türkiye'ye gelmeye

Erol ÖZTÜRK

Ondokuz Mayıs Ü. Amasya Eğit. Fak Arş. Gör.

başlayan Kumuk Türkleri; Tokat'ın Turhal ilçesine bağlı Şenyurt kasabası, Kuşoturağı köyü (Ataköy), Sivas'ın Yıldızeli ilçesine bağlı Yavru kasabası, Çanakkale Biga'ya bağlı; Akköprü, Doğancı, Aziziye, Geyikkırı Köyleri, Yalova, Denizli, İstanbul ve Konya gibi bölgelere yerleştiler.

Bugün Turhal'ın Şenyurt kasabasına bağlı Üçgözen mahallesinde yaşayan Kumuklar Şeyh Şamil'in Ruslar tarafından esir edilmesinden sonra inançlarına müdahale edilebileceği düşüncesiyle kendileriyle aynı kaderi paylaşan kardeş topluluklar; Kabartey, Abzek, Lezgi, Avarlarla Karadeniz sahillerinden Anadolu'ya geldiler. Boragan adıyla tanınan Kumuk kabilesi önce Trabzon'a oradan Samsun'a daha sonra da Turhal sınırları içerisinde yer alan Kazova bölgesine geldiler. Devletin yerleşme izni verdiği yer olan Şenyurt'a gelmeden önce civardaki köylerde birkaç yıl misafir kaldılar. Ali Zeren ve Cafer Tan adlı kişilerin ebeveynlerinden aldıkları bilgilere bakılırsa bu topluluğun Dağıstan'da yaşadıkları bölge Boraganyurt'tur (Fırtınalı bölge). Burası Terek Nehri'nin Hazar Denizi'ne dökülen kolları arasında üçgen şeklinde verimli bir arazidir.

Kumuk Türklerinin oldukça zengin halk edebiyatları vardır. En meşhur yır şairleri 19. yy'ın ortalarında yaşamış olan Yırçı Kazak'tır. (CAFEROĞLU, 1988:52) Halk arasında bağımsızlık aşkını terennüm etmesiyle şöhret bulmuş fakat bu durum kendisine ve çok sevdiği halkına fazla görülmüştür. Rus siyasetinin kurbanı edilerek elleri ve ayakları kelepçeli yalınayak Sibirya'ya sürgün edilmiş, halkıyla bağlantısı kesilmiştir.

Yır: Kumuk halk edebiyatı çeşitli türlerden meydana gelir. Bunların başında destani mahiyette olan yırlar gelir. Divan-ı Lügati't Türk'te :Yır,ır-ırla-, şekilleriyle karşımıza çıkmaktadır.(ATALAY, 1993: 3/143) Hürriyeti işleyen yırların yanında tarihi ve toplumsal konulan işleyen yırlar da çoğunluktadır. Yır kelimesinin Türkiye Türkçesi'deki karşılığı türküdür. Homuz adlı çalgı aleti eşliğinde söylenir. Kumuklarda ve diğer Kafkas halkları arasında Yırçı Kazak tabiri meşhurdur. Halk hafızasında söyledikleri yırlarla yer eden şairlerin başında Yırçı Kazak gelir. Aksaylı Batray, Tarkili Ananay Arslan, Torkalı Piri, Aksaylı Sutanbeg, Enderili Ansari Zülkarneyn, Hanmamathlı Alıp Murza, Köstekli Harun meşhur olanlarıdır. (İ. A, 1983:6/988)

Sarın:Kumuk halk edebiyatında sarın denilen dörtlükler önemli yer tutar. Sarın bizdeki maniye karşılık gelir. Toplum hayatında yer eden önemli

hadiseler işlenir. Düğün ve benzeri eğlencelerde, çoğu zaman çalgıcının refakatinde irticalen söylenen dörtlüklerdir. Dinleyiciler el çırpma suretiyle iştirak ederler. Sarın adı verilen dörtlükler çoğu zaman 7'li bazen da 8'li hece ölçüsüyle kururlar.

Deme: Kumuk halk edebiyatında savaşları, tabii afetleri ve toplumsal olayları konu alan nazım türüdür. 11'li hece ölçüsüyle kurulur. Göngrev adıyla da anılır. Zorluk, pişmanlık, üzüntü ve buna benzer durumlarda söylenen demeler; yır ve sarınlar gibi açıkça değil kişinin yakın çevresiyle bir arada olduğu ortamlarda dile getirilir.

Üçgözen Şenyurt kasabasının üç mahallesinden en büyük olanıdır. Halk tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Anlaşmak için Türkiye Türkçesi kullanılır. Kumuk Türkçesini konuşan pek çok insan vardır. Gelenek ve görenekler son derece canlı olup Kuşoturağı köyünde (Ataköy) yaşayan akrabalarıyla ilişkileri sürmektedir. Mahallede yaşayan Mahir Bay (82) ve Makbule Hanım adıyla tanınan şahıslar halk edebiyatından bazı örneklerini hafızalarında muhafaza etmektedirler. Mahir Bay okur yazar olup Arap alfabesini de bilmektedir. Söylemiş olduğu yır ve demeleri halası Hatice Hanım'dan öğrenmiştir.

Derleme Yeri: Tokat ili Turhal ilçesine bağlı Şenyurt kasabasının Üçgözen Mahallesi

Kaynak Kişi: Mahir Bay

Cinsiyeti: Erkek *Mesleği:* Çiftçi

Öğrenim durumu: Okur - yazar

Medeni Hâli: Evli

Manzumeleri halası Hatice Hanım'dan öğrendiğini ifade ediyor

YIR

*Yaruk yıldız karşı tuvar aylaga
Yarlı olanlar yalçı turur baylaga
Vay yarlılık senin üyün yıkılsın
Vay yannızlık senin eşğin bozulsun*

*Yagalaga yarı yamal saldırgan
Yagasından bir gızbayga aldırgan
Şonuçu bil yarlılıktan bilemen
Şonu da bil yannızlıktan göremen*

*Analardan yannız olar togmasın
Togran ana avrumasın ölmesin
Yagalaga yannız terek bitmesin
Bitgende de yiyelmesin sınmasın*

*Yagalaga yannız terek ornavgan
Tamurlanı tavnu taşnı talagan
Tibine bir Şava asker konagan
Bitaklanı kökte yıldız sanagan
Yapraklanı arşın yaprak bolagan
Şodaşı bir susuzluktan gurugan*

TÜRKÜ

*Parlak yıldız karşı doğar geceye
Zavallılar işçi olur baylara
Vay fakirlik senin evin yıkılsın
Vay yanlışlık senin eşiğin bozulsun*

*Yakalara yarı yama konulmuş
Yakasından bir kötüye kaptırılmış
Şunu bil ki sebebi fakirliktir
Şunu da bil yalnızlıktan göremem*

*Analardan yalnız olanlar doğmasın
Doğuran ana hasta olup ölmesin
Yakalara yalnız ağaç bitmesin
Biterse de eğilip kırılmasın*

*Yakalarda yalnız ağaç dikilince
Kökleri dağı taşı sarınca
Dibine bir Sava* askeri konunca
Budakları gökte yıldız sanınca
Yaprakları arşın yaprak olunca
Öylece bir susuzluktan kuruyan*

YIR

*Meni abayım bu gece bir tüş gördüm
Tüşümde bir türlü alamet iş gördüm
Meni abayım bu tüşümü tüşleçi
Yahşi bısa sonu bağa yoraçı
Yaman bısa tüşmaninga sınaçı*

*Azbarga bir ağaç arba tartılğan
Üstüne bir allar şallar atılğan
Baştağı üyde bal hanagı içilgen
Ortağı üyde ak halatlar biçilgen*

*Meni abayım bu tüşümü tüşleçi
Yahşi bısa şonu бага yoraçı
Yaman bısa tüşmaninga sınaçı*

TÜRKÜ

*Benim anam bu gece bir düş gördüm
Düşümde bir türlü alamet iş gördüm
Benim anam bu düşümü düşle
Güzel ise şunu bana yor*

*Kötü ise düşmanına sına
Kapıya bir ağaç araba asılmış
Üstüne bir allar şallar atılmış
Baştaki evde bal şerbeti içilir
Ortadaki evde ak kefenler biçilir*

*Benim anam bu düşümü düşleki
Güzel ise şunu bana yor
Kötü ise düşmanından sına*

DEME

*Salalardan saylap alğan erüvüm
Girer miken bir gızbaynın goynuna
Atar miken ak bileğin boynuna
Çırlar miken altın çaçın boyuna*

*Erüv sendey avultoğu gozlardan
Boyun uzun havadaki gazlardan
Belin ince Çerkeş'deki gızlardan*

*Erüvlüğün akşam tuvğan ayyimik
Bedevlüğün güz semirgen tayyimik
Senin atan hoca yimik bay yimik
Senin atan hoca daa bay daa
Sen giyesen daraylana kaydaa*

*Altın sozup başmaanna nalkakgan
Oçardaa mirzalana kozagan
Şo kız gözü uçgan kazdan ürgalğan
Saga karap yahşi kalmaz tul kalğan*

DEME

*Zenginlerden seçip aldığım sevgilim
Girer mi ki bir kötünün koynuna
Atar mı ki ak bileğini boynuna
Dolar mı ki altın saçını boyuna*

*Sana benzer avludaki cevizler
Boyun uzun havadaki kazlardan
Belin ince Çerkes'teki kızlardan*

*Güzelliğin akşam dogan ay gibi
Bedenin güzün semirmiş tay gibi
Senin atan hoca gibi bay gibi
Senin atan hocadır baydır*

*Sen giyesin bütün ipeklileri
Altın bozup ayğına halhal takmış
Pazarda agaların dikkatini çekmiş
Şu kız gözü uçan kazdan güzeldir
Diye sana bakıp güzel değil dul kalmış*

DEME

*Hey ulanlar Őbir gubur etmeiz
Gavur elde beni goya gitmeiz
Gavur elde beni goya gitseiz
Őyüüze esen aman gitmeiz*

*Akşam olup gök akŐamlar bolganda
Gök börtler uluy gelir yanıma
SıvıŐkanlar konar sıyeime salıma
Hey ulanlar Őbir gubur etmeiz
Gavur elde beni goya getmeiz*

DEME

*Hey ođlanlar Őehir gubur etmeyin
Gavur elde beni koyup gitmeyin
Gavur elde beni koyup gütsenin
Evinize sađlıcakla gitmeyin*

*Akşam olup gök akŐamlar olduđunda
Bozkurtlar ulur gelir yanıma
Saksadığanlar konar yanıma etrafıma
Hey ođlanlar Őehir gubur etmeyin
Gavur elde beni koyup gitmeyin*

SARINLAR

*Yürü sizge gel bizge/ Yürü size gel bize
Gurban et aŐamađa/Kurban eti yemeye
Őki süygen bir bısa/Őki seven bir ise
Gıyınını yaŐamaga/Zoru yaŐamaya*

At aldım alaŐgasın/At aldım gencini

*Őküzd aldım gaŐgasın/ Őküzd aldım sakarım
Alsam seni alırman/ Alsam seni alırım •
Almam senden baŐgasın/ Almam senden baŐkasını*

*Tatavul boyu dallar/Deve boyu söđütler
Dallar boyu yılanlar/ Söđüt boyu yılanlar
Gızlar girilip bitse/ Kızlar kırılıp bitse
Niteriken ulanlar/Ne yapardı ođlanlar*

*Ananay asgaraga/ Söylediđim Őarkıdır
Göleđim gısgaraga/ Gömleđim kısıdır
Acuulanma yahşi giz/ Sinirlenme güzel kız
Aytaman masgaraga/ Dediklerim Őakadır*

*Buzulsun Hasavgala/Bozulsun Hasavkale
Kilisesinne baŐlap/ Kilisesinden baŐlayıp
BaŐlap tutgan dotumsan/BaŐtan, beri dostumsun
Bolmay ben seni taŐlap/ Olmam ben seni terkeden*

**Őaya: Dağıstan'da kahraman askerleriyle
meşhur bir köy*

KAYNAKLAR

AKINER, Shirin
1993	Sovyet Müslümanları,
(ç: T. Buzpınar, A. Mutu),
s. 130, İstanbul	1975	İ.A, C:6 Kumuklar, s.
Ankara
ATALAY, Besim
1993	Divan'ı Lügati't Türk Ter-
cümesi, C.3, s. 143,
Ankara	NADİR, Devlet
1993	ÇađdaŐ Türkiler, Dođ.
Gün. Büy.İ.A, Ek cilt,
s.285,İstanbul
CAFEROĞLU, Ahmet
1988	Türk Kavimleri, s. 54,
İstanbul	NASKALİ Emine G.
1993	"Kumuk Őairi AliŐeva"
Türklük AraŐtırmaları
Dergisi, sayı:7, s.285,
İstanbul
1983	İ.A,C:6 Kumuklar,
s. 988, İstanbul	1975	T.A, C:22 Kumuk
Edebiyatı, , s.348,
Ankara